

UNIVERSITETSVÄSENDETS DECENTRALISERING

Av professor BIRGER NERMAN

DEN SOM för femtio år sedan, hösten 1907, började sina akademiska studier i Uppsala, mötte en universitetsvärld av ganska rimlig omfattning. De fixerade akademiska befattningarna voro följande: 63 professorer, 3 laborators-, 1 observators- och 1 assistenttjänst, 3 lektorat i främmande språk, 1 lärartjänst i kyrkosång och 4 exercitiemästare befattningar. Antalet docenter uppgick till 65. Studentantalet utgjorde 1 821, varav dock mera än 100 personer måste frånräknas, då de icke vistades i Uppsala eller voro docenter eller andra akademiska lärare eller biblioteksamanuenser, som kvarstodo i nationerna. Störst var Stockholms nation med 319 medlemmar, närmast följd av Östgöta med 215 och Norrlands med 212.

Trots dessa ingalunda höga siffror var Uppsala universitet ifråga om antalet såväl lärare som elever långt överlägset Lunds universitet och ännu mycket mera Stockholms och Göteborgs högskolor. I Lund var antalet fixerade lärartjänster: 50 professorer, 1 laborators- och 1 observatorstjänst, 3 lektorat i främmande språk och 3 exercitiemästar-

befattningar. Docenternas antal var 39. Studentantalet belöpte sig till 895, alltså icke hälften mot det i Uppsala; även här måste av samma skäl som för Uppsala studentkår vissa avdrag göras. Av nationerna voro de tre största Malmö, Göteborgs och Helsingborgs — Landskrona med resp. 132, 131 och 121 medlemmar. Vad Stockholms och Göteborgs högskolor beträffar, räcker det att nämna, att vid ingendera av dem lärarantalet uppgick till hälften mot det i Lund; de studerandes antal var blott 308, resp. 119. I fråga om Stockholm får man emellertid komma ihåg, att det i Karolinska Institutet ägde en särskild medicinsk högskola.

Det gick i Uppsala för femtio år sedan ganska lätt att få en överblick över lärarpersonalen; det tog icke så lång tid, innan man lärde sig känna igen de flesta av de akademiska lärarna. Och även bland studenterna lärde man sig ganska snart att känna igen de mest framträdande; på sin egen nation, även om den var så stor som Östgöta, blev man snart bekant med de flesta.

Den som nu kommer till Uppsala möts av en enormt utökad universitetsvärld. Detta gäller dock icke professorernas antal. Antalet professorer uppgår i Uppsala höstterminen 1957 till 94, alltså en ökning på femtio år med endast 31. Jämförelsevis mera ha de andra fixerade befattningarna ökats och bestå innevarande höst av 11 laborators-, 2 observators-, 4 prosektors-, 3 preceptorstjänster och 1 direktorstjänst, 20 lektorat, huvudsakligen i främmande språk (några av lektorerna samtidigt docenter), 1 lärartjänst i kyrkosång och 5 exercitiemästarebefattningar. I mycket hög grad har antalet docenter vuxit; det utgör hösten 1957 255, alltså på femtio år en ökning med 190 eller bortåt en fyrdubbling av antalet. Men därtill kommer, att man utökat lärarpersonalen med en hel del lärare av olika slag, huvudsakligen mindre fast förordnade; detta antal, som är svåröverskådligt, understiger icke 75. Ökningen i studentantalet är oerhörd. Enligt höstterminens katalog uppgår det till 7 301, varav dock av enahanda skäl som beträffande studentantalet hösten 1907 ett visst avdrag måste göras. Den största nationen är sedan länge Norrlands med höstterminen 1957 1 557 medlemmar, närmast följd av Västmanland-Dala med 938 och Värmlands med 717.

Vad Lunds universitet beträffar, är ökningen både i fråga om lärare och studenter procentuellt ännu större. Även här har den minsta ök-

ningen fallit på professorerna, vilkas antal höstterminen 1957 utgör 90 mot 50 höstterminen 1907. Laboratorstjänsterna ha blivit 17, var emot fortfarande 1 observatorstjänst, men vidare är att anteckna 4 prosektorsbefattningar och 3 andra medicinska befattningar, 3 preceptorstjänster, 21 lektorat, huvudsakligen i främmande språk (några av innehavarna samtidigt docenter) och 4 exercitiemästarebefattningar. Antalet docenter har stigit till 222 (en docent samtidigt laborator), en ökning på femtio år med 183, dvs. bortåt sexdubbling. Därtill kommer som i Uppsala en hel del lärare av olika slag, huvudsakligen mindre fast förordnade; av sådana finnas över 50. Studentantalet utgör höstterminen 1957 5 399 mot 895 höstterminen 1907, alltså mera än en sexdubbling. (Över fördelningen på de olika nationerna ges ingen översikt i universitetskatalogen höstterminen 1957.) Även för Stockholms och Göteborgs högskolor har lärarantalet flerdubblats. Och särskilt vid Stockholms Högskola har ökningen i studentantalet varit oerhörd. Medan det under höstterminen 1907, som nämnt, utgjorde 308, var det våren 1957 4 489. I Göteborg hade det hösten 1957 gått upp till 1 954 mot 119 hösten 1907.

Det säger sig självt, att den stora ansvällningen av studenter i Uppsala och Lund måste komma universitetsvärlden i dessa städer att känna sig mindre enhetlig; vid

Stockholms Högskola har man väl aldrig känt en riktig enhet. Nationslivet kan inte gärna spela samma roll som tidigare, i varje fall inte i de stora nationerna; för bortåt eller över 1 000 personer går det inte så lätt att känna samhörigheten. Det har också betygats, att många studenter, som bo i periferiska delar av det till ytan starkt utbredda Uppsala, nästan aldrig besöka sin nation. Men framför allt: den oerhörda ökningen i studentantalet inom de flesta ämnen gör det omöjligt för lärarna att tillräckligt lära känna sina elever. Särskilt få professorerna ofta endast obetydlig kontakt med sina lärjungar; större delen av övningar och annan direkt undervisning måste överlåtas på docenter och andra lärare. Ofta har professorn inte haft med lärjungen att göra förrän i examen; icke sällan förrättas även sådan av annan lärare än denne.

De stora universiteten och högskolorna ha alltså uppenbara nackdelar. Helt kunna dessa naturligtvis icke undvikas; en huvudstad med universitet kommer alltid att draga till sig ett mycket stort antal studenter. Men i någon mån kunna nackdelarna hävas genom universitetens decentralisering.

Att ett land som Sverige på bortåt 7,5 millioner innevånare och med dess stora utsträckning har 4 universitet jämte ett antal specialhögskolor är icke märkvärdigt. Snarare är det anmärkningsvärt, att antalet icke är större. Och det är att märka,

att vi icke erhållit något nytt på ca 70 år. Stockholms Högskola tillkom 1878 som en matematisk-naturvetenskaplig fakultet, den fick 1907 en stats- och rättsvetenskaplig sådan och har i våra dagar erhållit en humanistisk (ett embryo därtill fanns tidigare). Göteborgs Högskola startade 1891 som en humanistisk fakultet och har 1954 genom tillkomsten av en medicinsk gjorts till ett universitet. Om Sverige omkring år 1890 med ett innevånareantal av mindre än 5 millioner kunde hålla sig med 4 universitet eller högskolor, borde nutidens Sverige med bortåt 7,5 millioner kunna utöka antalet. Det är icke nödvändigt med fullständiga universitet. Det kan räcka på sina håll med ett par fakulteter, allt efter behovet och den geografiska lämpligheten.

Att Norrland skall ha ett universitet har alltid synts mig självklart; det är dock alldeles orimligt, att en så stor och viktig landsända skall sakna ett sådant. Landet erbjuder betydande möjligheter för vissa forskningsgrenar. Så för många naturvetenskapliga ämnen som kemi (t. ex. träkemi), geologi, geografi, botanik, växtbiologi, zoologi m. m. Likaså för vissa humanistiska, t. ex. nordiska språk, nordisk folklivsforskning, historia, finsk-ugrisk språkforskning m. m. En naturvetenskaplig och en humanistisk fakultet böra ingå i ett norrländskt universitet. Men givetvis behöver man inte ha professurer i t. ex. semitiska språk, sanskrit med jäm-

förande indoeuropeisk språkforskning eller egyptologi. Man får dock icke alltför mycket begränsa ämnesvalet, då forskningen endast utgör den ena av ett universitets huvuduppgifter, medan utbildningen av ämbetsmän är den andra. Det är därför självklart, att sådana ämnen som inom den matematisk-naturvetenskapliga fakulteten t. ex. matematik, fysik, inom den humanistiska engelska, romanska språk och tyska, latin och grekiska, litteraturhistoria, statskunskap måste vara företrädda. Att en medicinsk fakultet skall finnas vid ett norrländskt universitet är vidare naturligt; för en sådan finns ju också material i det stora Norrland. Huruvida ett Norrlandsuniversitet bör äga en juridisk fakultet, vågar jag icke bedöma; jag känner icke, om vårt lands hittillsvarande tre fakulteter äro tillräckliga. Däremot synes ingen ny teologisk fakultet vara nödvändig, varken där eller annorstädes.

Man har uttalat fruktan för att ett norrländskt universitet icke skulle dra till sig lärjungar i tillräckligt antal; de norrländska studenterna själva skulle föredraga att studera i t. ex. Uppsala eller Stockholm. Men därom vet man ingenting. Med de stora svårigheterna att erhålla bostad i Uppsala och Stockholm är det väl sannolikt, att många skulle föredraga en norrländsk stad. Det mindre avståndet till hemmet skulle väl också i många fall väga tungt för att för-

lägga studierna till Norrland. Och i icke få fall skulle väl intresset för Norrlandsproblemen stimulera Norrlands studenter till att förlägga studierna till ett norrländskt universitet. Flera akademiska lärare med Norrlandsforskning som specialitet skulle väl gärna tillbringa ett antal år vid ett norrländskt universitet, och en och annan skulle kanske känna det skönt med låt oss säga en fjärdedel eller en tredjedel så många elever som i Uppsala eller Stockholm.

Ett Norrlandsuniversitet med ett tusental studenter skulle betyda en god avlastning för främst Uppsala och Stockholm. Men alldeles frånsatt detta skulle ett universitet i Norrland betyda en avsevärd kulturell höjning för denna viktiga huvuddel av vårt land.

Tvivelsutan är också ett Norrlandsuniversitet på framväxt. Med beundransvärd målmedvetenhet och klarsyn har Umeå tagit upp universitetstanken och kommer säkerligen att realisera den inom icke allt för många år.

Men ännu en stad borde ha förutsättningar att skapa ett universitet, ehuru av begränsad omfattning. Det är Linköping.

Redan 1928 föreslog jag i en artikel i Svensk Tidskrift upprättandet av vad jag kallade »Linköpings Akademi». Jag framhöll däri, att Östergötland, som sedan gammalt intagit ett av de främsta rummen inom svenskt kulturliv och som ständigt kunnat inregistrera nya

förnämliga upptäckter och forskningsresultat på kulturhistoriens område — man behöver ju bara nämna namnen Alvastra och Vadstena — icke borde sakna en central för forskning i hithörande vetenskaper. Linköping har i Östergötlands och Linköpings stads Museum ett av vårt lands mest betydande kulturhistoriska provinsmuseer, bl. a. rymmande en av landets största samlingar av målningar, det äger i Stifts- och Landsbiblioteket ett bibliotek, bl. a. rikt på handskrifter av historisk och litteraturhistorisk art, som till storleken är det fjärde vetenskapliga i riket, blott överträffat av dem i Stockholm, Uppsala och Lund. Landsarkivet i Vadstena, vars rayon även omfattar Småland och Öland, är ett av vårt lands allra förnämsta. Den naturliga platsen för en östgötsk forskningscentral är, framhöll jag, givetvis Linköping med dess museum och bibliotek; planer ha ju även varit uppe att flytta landsarkivet till Linköping. Ur dessa vetenskapliga institutioner, främst museet, menade jag, att en Linköpings akademi kunde växa fram. Museet borde få särskilda föreståndare för avdelningarna arkeologi, allmogekultur och konst. Föreståndarna skulle ha en viss föreläsningsskyldighet. Så småningom borde deras befattningar göras till professorer i nordisk och jämförande fornkunskap, nordisk och jämförande folklivsforskning och konsthistoria, fortfarande med be-

gränsad föreläsningsskyldighet. En del av de östgötska dialekt- och ortsnamnsamlingarna borde sammanföras till ett arkiv eller institut, knutet till museet, och ur föreståndarskapet härför borde en professor i nordiska språk kunna växa ut. Man borde så gå vidare och upprätta professorer i historia, litteraturhistoria och geografi, varmed man finge möjlighet att utbilda även blivande lärare. Undervisningen i de två förstnämnda ämnena borde förläggas till Stiftsbiblioteket, i det senare till museet. Där kunde även kansliet inrymmas.

Mitt förslag väckte genklang på flera håll. Det fann en entusiastisk anhängare i f. statsrådet och envoyén David Bergström, själv östgöte. På hans initiativ sammanträdde i april 1933 i Linköping jämte honom landshövding Karl Tiselius, biskop Erik Aurelius, kapten Henric Westman, stiftsbibliotekarien Nils Gobom, dåvarande amanuensen, sedermera landsantikvarien Bengt Cnattingius och under-tecknad. Man enades om önskvärdheten av en utveckling efter i stort de linjer jag uppdragit i min artikel. I första hand borde sålunda ett institut för svensk, speciellt östgötsk hembygdskforskning skapas, ett institut, som färdigbildat skulle omfatta de ovannämnda sju ämnena, historia med tillägg av kyrkohistoria, geografi med tillägg av geologi. Icke endast de tre representanterna för de kulturhistoriska ämnena, vilka tjänstemän man

fann önskvärda för museet, borde föreläsa i sina respektive ämnen, man borde även från början få de övriga ämnena företrädda vid institutet genom att uppdraga åt stiftsbibliotekarien och lärare vid läroverket och seminariet att föreläsa i dem. En vetenskaplig publikationsserie borde upprättas. Ur denna begynnelse kunde så småningom ett akademiskt lärosäte med fasta lärostolar i de berörda ämnena växa fram, i fråga om de tre förstnämnda förenade med föreståndarskap för resp. avdelningar inom museet.

Envoyén Bergström pekade på en eventuell möjlighet att erhålla en donation för ifrågavarande ändamål, en möjlighet, som senare prövades, men tyvärr icke ledde till resultat.

Då för fil. mag.-examen i historia från och med 1957 även fordras betyg i statskunskap, borde undervisningen i historia även kompletteras med preliminär sådan i sistnämnda ämne.

Med hänsyn till den oerhört ökade tillströmningen av studerande i de centrala moderna språken vid våra universitet och högskolor anser jag numera, att det vore önskvärt, att ett lärosäte i Linköping även hade ämnena engelska, romanska språk och tyska före-

trädda, och då de klassiska språken, både då det gäller forskning och lärarkompetens, lämpa sig för att kombineras med flera av de ovan nämnda ämnena, borde en professur däri, med undervisning både i latin och grekiska, eftersträvas. Kanske borde så småningom även ämnena botanik och zoologi, lämpliga för kombination med geografi och geologi och även de med förankring i hembygden, upprättas. Med dessa skulle sammanlagt 16 ämnen (exclusive kyrkohistoria) vara företrädda vid Linköpings Akademi.

En sådan humanistisk fakultet i Linköping, utökad med några naturvetenskapliga ämnen, borde kunna betyda en icke oväsentlig avlastning för våra nuvarande lärosäten.

Utan tvekan skulle vårt land ha råd att upprätta både ett till fakultetsomfattningen begränsat universitet i Umeå och en liten huvudsakligen humanistisk akademi i Linköping. Staten borde givetvis ställa medel till förfogande, och landsting och kommunala myndigheter borde kunna bevilja bidrag. Även statens lotterimedel torde kunna anlitas, och donationer få icke anses uteslutna. Det gäller dock summor, som äro helt obetydliga i förhållande till vårt lands utgifter av offentlig art.